

ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ
(Београд)

УДЕО ВУКА КАРАЦИЋА У ОНОМАСТИЧКИМ ПРОУЧАВАЊИМА*

Географска имена која је сакупио Вук чине основу за ономастичка проучавања.

Када говоримо о огромној заслуги Вука Караџића у формирању нашега језика и наше културне историје не можемо мимоићи његов значај и у сакупљању и репрезентовању ономастичког материјала. Сматрао је потребним да се приступи бележењу личних имена и географских имена увиђајући њихов значај за језик народа.

Већ у „Предисловиу“ своје прве књиге „Мала прстонародња славно-сербска пјеснарица“ Вук напомиње у ком се нашем крају најчистије говори: „Сзгра Сербскога рода, и најчистијега езика находисе у садашње време између реке Дрине и Мораве ...“, сматра да се преко Дрине доста турских речи чује а „... преко Мораве, кад се продје Ресава, и нахия Пожаревачка к Тимоку, измиешани су са Власима.“ Даље наставља: „Али по горе именоватим местима и по Ресави, јошт су Сербљи налик на старе Сербље: и међу њима се јошт чују наша лиепа Славено-Сербска имена.“ (стр. 40/41). Ту је навео, од имена која се употребљавају у народу 115 мушких и 36 женских имена, додајући при том: „А не све Еврејска, Елинска, и Бог значия не, као по другим местима.“¹

У Предговору I издању Рјечника, Вук девету тачку са XVIII стране посвећује својој анализи антропонимског материјала у Рјечнику: „Још неколико ријечи да проговорим о ђекојим ријечима у овој књизи“ (стр. XVI) ... „9) Ова крштена имена Српска, што се налазе у овој књизи, живе и данас у народу Србскоме, по неким мјестима мање, по неким више. По Србији много и више има по Шумадији и доље преко Мораве, него преко Колубаре; а по Сријему, по Бачкој и по Банату, више и има у презименима, него у именима ...“ (XVIII стр.).

Осећање потребе за записивањем личних имена истиче се у овим редовима: „Због имена Српски вриједно би било, наштампати један *џоменик*

* Рад је био прочитан на међународној конференцији за словенску ономастику у Новом Саду, 18-20. VI 1987. год. Зборник са те конференције није штампан.

¹ „Мала прстонародња славно-сербска песнарица“ издана Вуком Стефановићем, у Виени 1814, Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1965. стр. 40 и 41.

из намастира Раче, који се сад налази у Фрушкогорском намастиру Беочину. То је велика књига ... и у њој има неколике иљаде Српски имена (мушки и женски) ...“ (стр. XIX), додајући да је он прочитао сва та имена и запазио да је настарији потпис из 1623. године.

Проучавајући I издање Рјечника П. Ивић каже: „У Рјечнику ћемо узалуд тражити имена личности које је Вук одлично познавао, нпр. *Сара* или *Маца*, па чак и имена Вукових родитеља, *Стеван* (*Стефан*) и *Јегда*. Отуда је грађа о личним именима у Рјечнику неупотребљива као извор о ономастици Вуковог времена и средине.“²

Јасно је да Вук није имао прецизно одређен став у одабирању и уношењу личних имена у Рјечник. Ипак их он није уносио на дохват. Систематски је уносио све варијанте једне антропонимске основе. Тако су унете, међу осталим, све варијанте имена са основама *Драг-*, *Мил-*, *Рад-*, *Влад-*, *Вук-*, *Сћан-*, имена у којима се истиче емотивни став, или пак она која су профилактичког карактера. Такав одбир осликава најфреквентније типове наших антропонима тога времена:

Имена од основе *Драг-*: *Драга*, *Драган*, *Драгана*, *Драгаш*, *Драгија*, *Драгиња*, *Драгић*, *Драгиша*, *Драго*, *Драгобрај*, *Драгоје*, *Драгојла*, *Драгојло*, *Драгољуб*, *Драгомир*, *Драгомира*, *Драгомирка*, *Драгосав*, *Драгош*, *Драгујин*, *Дража*, *Дракша*.

Имена од основе *Мил-*: *Мила* м и ж род, *Миладин*, *Милак*, *Милан*, *Милана*, *Миланко*, *Милаћ*, *Милаш*, *Милашин*, *Милева*, *Милек*, *Милена*, *Миленко*, *Милећа*, *Милеш*, *Миливоје*, *Милија*, *Милијаш*, *Милин*, *Милинко*, *Милисав*, *Милисава*, *Милић*, *Милица*, *Мило*, *Милован*, *Милоје*, *Милојица*, *Милојко*, *Милорад*, *Милосав*, *Милош*, *Милука*, *Милун*, *Милунка*, *Милујин*, *Милуш*.

Имена од основе *Рад-*: *Рада*, *Радак*, *Радан*, *Радана*, *Радас*, *Раде*, *Раден*, *Раденко*, *Радећа*, *Радивоје*, *Радин*, *Радинко*, *Радисав*, *Радич*, *Радиша*, *Радман*, *Радмил*, *Радмир*, *Радна*, *Радо*, *Радоба*, *Радобуд*, *Радован*, *Радовац*, *Радоица*, *Радоје*, *Радојка*, *Радојко*, *Радоња*, *Радосав*, *Радоћа*, *Радош*, *Радука*, *Радукан*, *Радул*, *Радула*, *Радулин*, *Радун*, *Радусин*.

Од основе *Влад-* има само шест имена: *Владећа*, *Владисав*, *Влагоје*, *Владун*, *Влаисава*, *Влајко*.

Имена од основе *Вук-*: *Вузан*, *Вуило*, *Вуин*, *Вуица*, *Вуја*, *Вујадин*, *Вујак*, *Вујан*, *Вујана*, *Вујећа*, *Вујо*, *Вујко*, *Вујчећа*, *Вујчин*, *Вук*, *Вукадин*, *Вукајло*, *Вукаљ*, *Вукана*, *Вукас*, *Вукац*, *Вукач*, *Вукашин*, *Вукеља*, *Вукић*, *Вукман*, *Вукмиљ*, *Вукмир*, *Вукмира*, *Вуковоје*, *Вукоје*, *Вукола*, *Вукоман*, *Вукосав*, *Вукосава*, *Вукоћа*, *Вуксан*, *Вуле*, *Вулећа*, *Вуча*, *Вучан*, *Вучећа*, *Вучина*, *Вучић*, *Вучица*, *Вучко*.

Имена од основе *Сћан-*: *Сћана*, *Сћанава*, *Сћанача*, *Сћанимир*, *Сћанисав*, *Сћанисава*, *Сћаница*, *Сћаниша*, *Сћанка*, *Сћанко*, *Сћаноје*, *Сћанојка*.

² „Српски Рјечник“ (1818), Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1966, стр. 81.

Унета су и нека познатија имена (латинског, грчког, хебрејског порекла) рано ушла у употребу. Ево неких: *Алекса, Александар, Алемџија, Андра, Андрија, Андријаш, Дмијар, Авељ, Аврам, Адам, Исаило, Исак.*

У другом издању Рјечника повећан је број личних имена. Ту су унета и многа муслиманска имена којих нема у првом издању: *Ајдар, Ајка, Ајкуна, Алана, Али бег, Алија, Алил, Амза, Амша, Муса, Мујо, Мурај, Мухамед, Фочо, Ченгић, Шабан* и др.

Уз основно име ређао је, ако је знао, и друге облике: хипокористике, суфиксалне деривате, деминутиве:

Анџа, m. (Рес. и Срем.) vide *Анџо*.

Анџица, m. dim. *Анџа*.

Анџо, m. (Ерц.) hup. v. *Анџоније*.

Анџонија, m. } — Antonius.
Анџоније, m. }

Анџонијаца, m. dim. v. *Анџоније*.

Вук је сазнао и за друга имена која се употребљавају у нашем народу, те их је унео у друго издање Рјечника, уз муслиманска, чиме је проширио опус антропонима у њему. Тако, према регистру другог издања Рјечника, који је израдио Ј. Кашић, број личних имена је 1939.

Са жељом да Рјечник буде што вернији приказ српског живота, осликан лексиком, Вук је унео: „... мноштво географских појмова: топонима, оронима, хидронима и насеља. Разуме се, њих највише има из крајева које је Вук најбоље познавао — из северне Србије, Црне Горе, Босне и Далмације ...“³. У вези са овим је и констатација Ј. Кашића: „Сасвим је разумљиво што је Вук уносио у свој Рјечник више и географских детаља из крајева које је боље познавао, и што је управо највише микротопонима унео из свога роднога краја ... *Багашевац* — поток у Јадру, *Бања 4* вода која извире из Пећине у селу Петњици (у нахији Ваљевској) ... *Баџаљуше* су једно брдо у тршићкој планини, *Брачинац* је брдо у Јадру, а *Буковац 2* извор у тршићком пољу, *Бучница* је водопад у Тршићу, *Градац 2* су зидине, а *Грнчара* (горња и доња) — два села у Јадру, док је *Скоковац* име водопада на Жеравији итд.“⁴.

Две године након штампања Рјечника, 1820. године, јавља се код Вука жеља за бољим упознавањем географије наших земаља о чему пише у два маха Копитару. У другом писму упућеном Копитару видимо да озбиљно жели да приступи историјско-географским студијама, па моли за књиге које су му за тај посао неопходне: „Молим вас покорно, да ми пошаљете: 1) једну мапу (најбољу и најновију) од цијеле Европе. 2) Једну мапу од Турске. 3) Једну мапу од Србије; а макар и ону Текелијну Српску. 4) *Rothkirchovu* Српску историју (ако је наштампана). 5) Оно што је штампано у *Militärische Zeitschrift* о Србији (с мапом заједно). 6) Ицингерову Штатистику (цијелу)

³ Лутовац М., Значај рада Вука Караџића за нашу географију, Вуков зборник, САНУ СД, Београд 1966, стр. 169.

⁴ „Српски Рјечник“ (1852), Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1986, стр. 1694/1695.

од Славеније ... 7) Какови штатистически и исторически књига о цијелој Европи (као н.п. што је Шицова историја, или ако Ви што боље знате) ...⁵

Чим је проучио добијени материјал одмах је, исте године, написао критику на Вајнгартенов рад⁶ исправљајући погрешке у називима који су му били познати. Карта коју је попунио Вук има нових појмова, нарочит из оронимије⁷.

Вук схвата неопходност путовања, сакупљања података на терену, како би се употпунио и кориговао постојећи, оскудан и са грешкама материјал у радовима страних аутора. О намери да путује са тим циљем писао је Фридриху Аделунгу 1822. године. Ту износи како има жељу да после штампања песама путује како би описао наше манастире и уз то: „... замбчатъ о Географии и Статистикѣ тѣхъ странъ ...“⁸. Ту исту мисао понавља 1826. год. износећи и план како ће је спровести у дело: „Што се тиче путовања, ја бих најпре желио отићи преко Рватске, Далмације, Дубровника и Боке Которске у Црну Гору, и оданде, докле се може, у Ерцеговину. На путу овом гледао би сам: а) да добро познам језик и обичаје оније народа ... да скупим што је више могуће грађе за Географију и Штатистику оније земаља ...“⁹.

Допуњавање свога знања и проучавање нових сазнања из области географије, Вук је сматрао веома важним јер је то преносио своме народу, а наслуђујући корист коју ће од тога имати и прочуваоци језика: „Имена су села, као и остали сваки други мјеста, нужна не само за Географију, него и за Историју и Граматику.“¹⁰ Ово схватање је један нови камен темељац Вукова рада. То је доказ његове способности да назре нови пут којим ће се развијати наука о језику. То су ти ономастички елементи на основу којих данас судимо о прилогу Вука Караџића ономастичким студијама.

Вероватно му је стављена примедба што у часопис, који треба да послужи за забаву, уноси мало занимљиве ствари, јер се он брани речима: „Истина да је овај забавник и онако готово пун суви ријечи; али ми је опет жао изоставити ова имена од села. Да ако се јоште ко нађе, коме ће тако мила бити, као Г. П. Ј. Шаффарику, од кога ћемо скоро добити мапу од Србије, какове до сад нијесмо имали!“¹¹ Чланак о коме је реч штампан је у два дела, у Даници 1827. год. „Географическо-статистическо описаније Србије“ и 1828. год. „Имена села у Србији изван пашалука Бијоградскога“. Први део садржи опис земље, планина, вода, путева, градова са именима села у Београдском пашалуку и историјско-етнографски опис; други је набрајање села изван Београдског пашалука по нахијама.

⁵ „Вукова преписка“ књ. I, Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1987, стр. 840.

⁶ A. von Weingarten, „Über Serbien“ — mit einer karte. Österreichische militärische Zeitschrift I (1820), 62–92, 153–181.

⁷ „Исправке и допуне на примерку Вајнгартенове карте“, Р. Новаковић, Разни списи, Сабрана дела Вука Караџића 1972, стр. 850.

⁸ „Вукова преписка“ књ. II, Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1988, стр. 127.

⁹ „Вукова преписка“ књ. III, Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1989, стр. 189.

¹⁰ „Даница“ (1827), Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1969, стр. 142.

¹¹ „Даница“ (1828), Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1969, стр. 354.

Имена села Београдског пашалука исписана су из арачког тефтера из Крагујевца 1822. год. и то из следећих нахија: *Бијоградске* — 75 имена села, *Шабачке* 106 села, *Сокоске* 44, *Ваљевске* 193, *Ужичке* 124, *Пожешке* 74, *Рудничке* 102, *Крагујевачке* 141, *Јагодинске* 140, *Грочанске* 52, *Смедеревске* 51, *Фујријске* 72, *Пожаревачке* 144. Укупно је забележено 1318 имена села. Имена села изван пашалука Бијоградскога су из нахија: *Кладовска* 26, *Негојинска* 42, *Црна ријека* 42, *Гургусовачка* 62, *Бањска* 47, *Алексиначка* 22, *Параћинска* 52, *Новојазарска* 138, *Сјеничка* 84, *Зворничка* 91, са додатком 26 села из *Сокоске* нахије која нису раније приложена. У овом попису има 632 имена села. Укупан број села која нам је Вук оставио, у обема Даницама, је 1950.

Вук је истицао значај бележења и знања имена села, али тај материјал није унео у II издање Рјечника јер би, вероватно је осетио, то било оптерећење за речник говорног језика и створило би несразмеру између говорних лексема и топономастике. Број географских имена у II издању Рјечника је ипак повећан и, према регистру Ј. Кашића, износи 1590 имена.

За обраду географских одредница Вук није имао утврђен систем кога би се придржавао. Издвојили смо 25 познатих хидронима унетих у I издање Рјечника и пратили њихову обраду. То су реке: *Босна*, *Босуј*, *Врбас*, *Драва*, *Дрина*, *Дунав*, *Зетја*, *Ибар*, *Јадар*, *Јасеница*, *Колубара*, *Лаб*, *Лим*, *Млава*, *Морава*, *Морача*, *Неретва*, *Нишава*, *Пек*, *Ресава*, *Сава*, *Ситница*, *Ситуденица*, *Тара*, *Тимок*.

Уз име реке, одредницу, дат је под бројем 1. њихов опис. То је чињено неуједначено и своди се на 10 модела.

1. Код хидронима *Босуј* — „1) вода у Сријему (утјече у Саву ниже Раче) ...“, описна дефиниција која садржи локациону одредбу, на српском језику.

2. Код хидронима *Морава* — „1) вода, што тече кроз Србију, и утјече у Дунаво код Кулича ниже Смедерева ...“, описна дефиниција са више детаља, са топонимом кроз који протиче, местом утока и хидронимом у који се улива, на српском језику.

3. Код хидронима *Морача* — „1) ријека у Ерцеговини ...“, употребљен је апелатив *река*, на српском језику.

4. Код хидронима *Лим* — „ријека, која тече из Ерцеговине и утјече у Дрину (с десне стране) код вишеграда ...“, уз апелатив *река* дат је опис са више података.

5. Код хидронима *Босна* — „1) der Fluss Bossna“, на немачком језику, апелатив и име.

6. Код хидронима *Драва* — „1) die Drave, Dravus“, без апелатива, име на немачком и латинском језику.

7. Код хидронима *Тимок* — „1) Name des Grenzflusses zwischen Serbien und der Bulgarien“, описана је као име пограничне реке, на немачком језику.

8. Код хидронима *Млава* — „1) nom. propr. eines Flusses in Serbien“, уз латински термин дат је на немачком апелатив и топонимска одредба.

9. Код хидронима *Ибар* — „1) Fluss in Serbien. Ибар утјече у Мораву више Карановца“, објашњење почиње на немачком језику са апелативом и топонимском одредбом, па се наставља са другим подацима на српском језику.

10. Код хидронима *Дрина* — „1) Дрина, der Grenzfluss zwischen Bosnien und Serbien ...“, описна дефиниција са локационим одредбама је на немачком језику.

Уз имена река, уколико постоје, дати су топоним или ојконим од исте основе. И њихове дефиниције су неуједначено даване.

1. Код хидронима *Босуј* — „2) село на утоку те воде у Саву“, објашњење је на српском језику, са топонимском одредбом.

2. Код хидронима *Врбас* — „2) село у Бачкој“, апелатив и топоним, на српском језику.

3. Код хидронима *Јадар* — „2) Кнежина Зворничке наије (око воде Јадра)“, самим хидронимом се одређује топоним, на српском језику.

4. Код хидронима *Босна* — „2) das Land Bosnien“, апелатив и топоним су на немачком, додати су стихови као допуна објашњењу.

5. Код хидронима *Дрина* — „2) die Serbische Gegend an der Drina, Zwornik Gegenüber“, опширна дефиниција на немачком језику.

6. Код хидронима *Млава* — „2) nom. propr. der Gegend an der Mlawa“, латинска ознака са немачким описом.

7. Код хидронима *Морава* — „2) die Umgegend der Morawa“, објашњење имена области око реке је на немачком језику.

8. Код хидронима *Тимок* — „2) die Gegend am Timok“, на немачком језику.

Упоређењем података уз одабране хидрониме из првог и другог издања Рјечника показује се ово: а. Код имена река: *Босна*, *Босуј*, *Врбас*, *Драва*, *Дрина*, *Ибар*, *Лаб*, *Нишава*, *Пек*, *Сава*, *Сийница*, *Тара* нема измена или допуна у другом издању; б. Код хидронима *Зетџа* дат је у другом издању подробан опис на српском језику и саме реке и њеног тока, са именом краја и њених саставница *Перуђице* и *Обошћице* (оне су унете и као посебне одреднице), опис топонима *Зетџа* а помињу се и већи градови. в. Подробнији описи дати су и уз *Јасеницу*, *Мораву*, *Морачу* у другом издању.

Многе познате планине нису унете у Рјечник: *Букуља*, *Венчац*, *Велебић*, *Власина*, *Злајарица*, *Злајибор*, *Койаоник*, *Малован*, *Маљен*, *Сињаевина*, *Суворбор*, *Сува јланина*, *Чемерник*. Од њих су: *Букуља*, *Велебић*, *Злајарица*, *Койаоник*, *Малован*, *Сињаевина*, *Суворбор* унете у друго издање. Планине: *Јасјребац*, *Космај*, *Повлен*, *Дрмановина*, *Цер* — унете су у оба издања.

Орониме је дефинисао, углавном, на три начина:

1. *Јаорина* „планина у Босни“, на српском језику.

2. *Космај* „Berg in der Belgrader наија“, на немачком језику уз стихове народне песме.

3. *Цер* „nom. propr. eines Berges der die наија von Зворник /ћирилицом/ von der von Шабац /ћирилицом/ trennt, nom. propr. montis“, шири опис је на

немачком језику уз ћирилицом написане ојкониме и латинском дефиницијом.

У другом издању нема значајнијих одступања у обради тих истих оронима. Уочљиво је објашњење уз ороним *Сињаевину*: „голетна и безводна велика планина у Херцеговини између Колашина, Дробњака и Мораче“. Дефиниција садржи опширан опис изгледа планине са прецизно одређеном локацијом.

Пишући о појединим онимима Вук сам скреће пажњу на њихово порекло и семантику и покушава да пружи неко објашњење. Говорећи о рекама у Србији Вук се задржао код хидронима Морава: „У Србији је пак највећа вода *Морава*. Коријен ове ријечи у млогим језицима значи *воду*, н. п. *то* (Мисирски или Јегипатски, откуда је и Мојсије име добио), море, mare, Meer; зато су Срби готово сваку већу воду назвали Моравом.“¹²

У овом покушају да сагледамо колики је удео Вуков у прибирању ономастичке грађе и начина њеног репрезентовања у његовим делима успели смо да добијемо извесну слику.

Вук је проучавао географију наших крајева сматрајући то неопходним не само за своје образовање већ како би пренео другима своје знање, оставио га забележеног. То је радио предано, у границама своје обавештености и како је мислио да ће најбоље бити. Материјал је различито третирао, али га је допуњавао у својим каснијим радовима. Према томе ми морамо рећи да је Вук оставио за собом ономастички материјал који, иако ограниченог обима, може послужити за формирање слике о ономастикону његова доба, а исто тако као полазна основа за каснија ономастичка проучавања.

Резюме

Звездана Павловић

УЧАСТИЕ ВУКА КАРАДЖИЧА В ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Вук Караджич интересовался географией наших областей и считал, что географические названия нужно собирать так как они окажутся полезными в последующих исследованиях. Он оставил богатый топономатический материал и в своих работах и в словарях, особенно записывая имена сел некоторых областей (нахий).

Вклад Вука Караджича в собиране топонимов значителен. Этот материал, хотя ограниченного объема, способствует формированию представления об ономастиконе его эпохи и служит основой современных исследований.

¹² „Даница“ (1827), Сабрана дела Вука Караџића, Београд 1969, стр. 132.